

Representationer av aids

Ett diskursteoretiskt angreppssätt

ANNE-CHARLOTTE EK, fil.
mag. i medie- och kommunika-
tionsvetenskap. Doktorand vid
institutionen för kultur och me-
dier, Umeå universitet.

biv, ett för ögat osynlig virus, har genom sin existens på ett oåterkalleligt sätt länkat ohälsa, kroppsligt förfall och död till den mänskliga sexualiteten. Sjukdomen har berört oss och gett upphov till reflexioner kring villkor för sexualitet, njutning och begär. Jag menar att aids just genom att sätta oss i kontakt med grundläggande och vitala livsvillkor, kunnat bryta igenom föreställningar och gränsdragningar som vi tar förgivna i vår kultur. Genom uppkomsten av aids har dessa kommit att gestaltas tydligare och därmed också blivit mer möjliga att uppfatta och tala om.

Den förståelse av sjukdomen som flertalet av oss i västvärlden besitter är formad i relation till massmedierade berättelser och representationer. Jag betraktar medierna som förmedlare av samtida sociala händelser, men också som aktörer som bidrar till att skapa händelser. Jag avser att argumentera för att en analys av massmediernas berättelser om aids kan synliggöra förhållanden som bidrar till skapandet av vissa kulturtypiska handlings- och tolkningsmönster i relation till sexualitet och sjukdom. I mitt avhandlingsarbete närmar jag mig den svenska dagspressens iscensättningar av aids utifrån ett diskursanalytiskt perspektiv. Detta perspektiv innebär att studien är inriktad på de processer som etablerar och legitimerar den samtida kulturella förståelsen av aids. I texten här har jag valt att presentera perspektivet och antyder endast ingångarna till mitt eget material.

Diskursanalys är i dag ett omfattande tvärvetenskapligt fält. Även om spännvidden mellan olika representanter för diskursanalys är stor finns det vissa centrala utgångspunkter som förenar dem. I det teoretiska betraktelsesättet innehar språket en självklar huvudroll. En central premis är att världen inte självmant förmår berätta vilka innebör-

der och betydelser den bär på, utan vi tolkar och tillskriver den betydelser – vi skapar mening. Med hjälp av språket skapar vi representationer av världen och teoretiska modeller för hur vi förstår relationer mellan människan, samhället och naturen. Med hjälp av språket konstituerar vi den sociala världens identiteter, relationer och praktiker. Således är det genom språket vi får tillgång till världen (Beronius, 1991; Laclau & Mouffe, 1985). Självklart finns den fysiska världen likaväl som den fysiska kroppen men det är bara genom språket dessa får sin specifika samtida betydelse. Aids är definitivt ett materiellt faktum men betydelserna i de smärtsamma och ytterst påtagliga konsekvenserna av aids etableras först när läkaren, politikern, den smittade eller journalisten med hjälp av ord och metaforer ska skapa mening kring sjukdomen.

I det offentliga samtalet har medierna och andra informationsinstanser avkrävt ord – nya eller sällan förekommande i det offentliga rummet – för att kunna benämna olika sexuella praktiker som man tidigare undvikit att omtala offentligt. I benämningarna knyts också värderande innebörder till dessa praktiker och dess utövare som får konsekvenser både för den benämndas självförståelse men också för hur andra uppfattar henne. På så sätt bidrar tilltalet i aidsdiskursernas texter, deras interpellation, till att skapa subjektpositioner som vi som läsare uppmanas inta och betrakta världen ur. Med språkets hjälp konstrueras i texterna en social position för individen som gör henne till ett särskilt slags subjekt (Althusser, 1971; Butler, 1990). Ett bra exempel på en specifik läsareappell är Aidsdelegationens tilltal till läsaren av kampanjmaterial för säker sex. "Du som har sex måste skydda dig." Läsaren tilltalas som sexuellt aktiv och

tillskrivs eget ansvar för att begränsa smittspridningen. Genom att acceptera textens tilltal placeras vi själva eller placerar vi andra i den subjektposition som texten talar till. På så sätt bidrar vi till att reproducera diskursen om aids som en fråga om säker sex. Vi accepterar att smittspridningen är ett personligt ansvar, där vi kunnat se det som ett socialt och gemensamt problem som kräver kollektiva lösningar.

Vårt tal om aids formar sig över tid till mönster – till diskurser om aids. Diskurser är det sätt vi förstår och talar om världen på, i det talet skapas representationer av såväl sjukdomen som av dem som drabbats av sjukdomen. På de medicinska, de politiska och de journalistiska scenerna har olika aktörer kämpat om att få genomslag för sina uttolkningar av aids. Ernesto Laclau (1993) har sagt att de tolkningar som dominerar berättar om beslut tagna i en obestämd terräng. Makten i de journalistiska representationerna av aids ligger i upprepningen av vissa aktörers perspektiv. Vi inviteras – uppmanas – att se världen i enlighet med de medierade gestaltningarna (Ekecrantz & Olsson, 1994). Makten ligger både i skapandet av det specifika perspektivet på vår omvärld och i exkluderandet av andra sätt att beskriva världen på (Foucault, 1993).

En annan viktig premis i det diskursanalytiska perspektivet är att allt vårt vetande skapas och upprätthålls i kampen om vilken tolkning som ska få genomslag. I dessa processer skapas och byggs vetandet upp samtidigt som kampen om vad som betraktas som sant eller falsk utkämpas (Foucault, 1993; Laclau & Mouffe, 1985). I dag har vi glömt att de uppfattningar vi efter tjugo års medierapportering uppfattar som så självklara en gång var omtvistade. Först i mitten av 1980-talet

var det entydigt fastställt att aids var resultatet av ett virus. Innan dess hade vissa forskare föreslagit att smittan var en effekt av manlig homosexuell livsstil där "överdriven sexuell aktivitet" antogs leda till minskad motståndskraft mot infektioner (Gmerk, 1990).

Ett annat exempel på en diskursiv tolkning är den där aids tolkas som ett uttryck för en gudomlig bestraffning. Denna diskurs är formad kring föreställningen om den heliga familjen där heterosexuallitet, monogami och patriarkal fadersmakt utgör centrala normer. I den bild av världen som etableras blir kvinnors kamp för jämställdhet och homosexuellas kamp att få leva utsina emotionella och sexuella begär tolkade som brott mot guds heliga lagar och aids blir guds straff mot dem som syndar (Henriksson, 1995; Singer, 1993). Ur denna diskurs reser sig krav på återupprättandet av den patriarkala fadersmakten, hemmavarande mödrar, krav på skärpt lagstiftning mot homosexuella yttringar, internering och tatuering av hiv-smittade för att begränsa smittspridningen.

Det svenska samhällets önskan om att begränsa smittspridningen av aids har också skapat diskussioner om var gränsen för den personliga friheten och integriteten bör gå. Konflikten har kretsat kring vilka "smittbeteenden" som kan motivera och legitimera ingrepp från myndigheters sida. Förbud mot bastuklubbar, fria sprutspetsar, frivillig eller obligatorisk hiv-test, internering av smittbärare som inte efterlever smittskyddslagen är några brännbara konfliktteman. Diskurserna har här formats kring dominerande föreställningar om individens rättigheter och skyldigheter visavi samhället. Här kommer klassiska liberala tankegångar om individens frihet i konflikt med den hegelianska marxistiska

traditionens tal om den kollektiva allmännyttan (Pulkkinen, 1996).

Även i diskussioner om vilka preventiva och kurativa åtgärder som bäst motverkar en riskfylld sexuell praktik manifesterar sig olika diskursiva gränsdragningspraktiker. I det aidspreventiva arbetet har myndigheter och andra dominerande aktörer tvingats att tala om sexualitet på ett sätt som de tidigare undvikit. Graden av konkretion i val av bilder och ord har ofta varit en källa till dispyter mellan olika aktörer på aidsscenen. De tolkningar som vid olika tidpunkter fått genomslag belyser på ett intressant sätt förskjutningar mellan olika aktörers legitimitet att föreskriva hur en säker sexuell praktik konkret ska se ut. Om aids omtalas som guds straff eller som en virusinfektion, skapas skilda sociala handlingar. Det socialt konstruerade vetandet får därmed konkreta konsekvenser. Diskurserna placerar oss i skiftande positioner och gör vissa handlingar möjliga och önskvärda, andra förbjudna men tänkbara. Förenklat skulle vår gemensamma kulturella förståelse av aids kunna beskrivas som resultatet av en process där mediernas diskurser samspejar med vår tidigare diskursivt skapade förståelse av smitta, sexualitet och död.

Ur ett diskursteoretiskt perspektiv går vår kunskap om världen via de representationer språket skapar. Olika sätt att tala om och förstå världen på kämpar hela tiden om att inta hegemoniskt tolkningsföreträde. I språkets grundläggande instabila och rörliga karaktär ligger förklaringen till det motsägelsefulla i våra tolkningar och praktiker. Även om vårt vetande och våra identiteter i princip är kontingenta, det vill säga tillfälliga eller godtyckliga, är de ofta i de konkreta situationerna relativt fasta. Vi imiterar och repeterar vanemässigt i vårt tal och i

våra iscensättningar kulturens dominerande relationsmönster. Dagens aidsdiskurser har effekter som ofta är smärtsamt påtagliga för de smittade. De maktrelationer som skapar villkoren för dessa sätt att tala om aids tror jag kan destabiliseras via en dekonstruerande diskursanalys. En sådan kritisk granskning av de premisser som formar representationerna av aids kan då utgöra en del i kampen för förändrade maktrelationer och ökad solidaritet.

LITTERATUR

- Beronius, Mats, 1991. *Genealogi och Sociologi – Nietzsche, Foucault och den sociala analysen*. Stehag: Symposion.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal, 1985. *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. London: Verso.
- Laclau, Ernesto, 1993. "Power and Representation." I: Poster, Mark, *Politics, Theory, and Contemporary Culture*. Houndsmills: Macmillan.
- Althusser, Louis, 1971/1969. "Ideology and ideological state apparatuses." I: Louis Athusser, *Lenin and Philosophy and other Essays*. New York: Monthly Reveiw Press.
- Butler, Judith, 1990. *Gender Trouble, Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Foucault, Michel, 1993/1970. *Diskursens ordning*. Stehag: Symposion.
- Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom, 1994. *Det redigerade samhället. Om journalistik, beskrivningsmaktens och det informerade förnuftets historia*. Stockholm: Carlssons.
- Grmek, Mirko, 1990. *History of AIDS. Emergency and origin of a modern pandemic*. Princeton: Princeton University Press.
- Henriksson, Benny, 1995. *Risk Factor Love. Homosexuality, sexual interaction and HIV prevention*. Göteborg: Department of Social Work.
- Singer, Linda, 1993. *Erotic Welfare: Sexual Theory and politics in the Age of the Epidemic*. New York: Routledge.
- Pulkkinen, Tuija, 1996. *The postmodern and political agency*. Helsinki: Univ. of Helsinki.

SUMMARY

A Discourse-Theoretical Perspective on the Mediated Representations of AIDS

From this perspective our knowledge of the world is mediated through representations provided by language. The text interpellates the subject, by way of making her a specific subject with a specific social position. The socially constructed knowledge thereby has concrete consequences as it creates different social (inter)actions.